

вих університетів, причому нових не за датою створення, а за організацією роботи, засобами навчання, нарешті, з новими спеціальностями. Сьогодні всі вищі навчальні заклади Греції створені за принципом найстарішого – Афінівського університету, а тому і вся університетська система країни розгортається навколо трьох класичних факультетів: філософського, юридичного і фізико-математичного.

Вступ Греції до Євросоюзу та приєднання до Болонського процесу, необхідність подолання сучасної економічної кризи, підвищення темпів зростання економіки, багата культура, тісні взаємини з іншими країнами – все це призводить до необхідності відкриття нових факультетів і започаткування нових спеціальностей, до необхідності реформування системи вищої освіти в країні, подальшого зростання з «класичного» рівня на більш високий і сучасний.

Провідна роль університету була історично обумовлена у системі освіти України і Греції. Перетворюючи в університетські комплекси і науково-дослідні центри, університети будуть функціонувати як інститути, що вирішують проблеми наукових досліджень, обслуговування суспільства, підготовки фахівців високого класу, формування інтелектуальної еліти країни.

#### Література

1. Глузман О. В. Університетська педагогічна освіта: Досвід системного дослідження. – К.: Просвіта, 1997. – 312 с.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Короткова Ю. М. Професійна підготовка вчителя початкових класів у сучасній Греції: дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук, спец. 13. 00. 01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Ю. М. Корткова. – Х., 2008 – 192 с.
4. Пуховська Л. П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі в кінці ХХ століття: дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук; спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. П. Пуховська. – К., 1998. – 441 с.
5. Ελλάδα: Ιστορία και πολιτισμός. Δέκατος τόμος. Δεύτερο μέρος. – Αθήνα: Μαλλιάρης – Παιδεία. – 1999.
6. Νόμος 2083/1992 «Εκσυγχρονισμός της Ανώτατης Εκπαίδευσης» // Σ. Μπουζάκης. Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση στην Ελλάδα (1836-2005): Τεκμήρια Ιστορίας. – Αθήνα: GUTENBERG, 2005. – Τ. Β: (1926-2005). – Σ. 711–768.

*Стаття надійшла до редакції 10.11.2010 р.*

УДК 378.147

**Бугрій А. С.**

*Криворізький державний педагогічний університет*

### **САМОСТІЙНА РОБОТА ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ**

*У статті розкриваються теоретичні основи самостійної роботи, її роль в активізації навчальної діяльності студентів.*

**Ключові слова:** навчальна діяльність, самостійна робота, засіб, модель.

*В статье раскрываются теоретические основы самостоятельной работы, её роль в активизации учебной деятельности студентов.*

*Ключевые слова: учебная деятельность, способ, модель.*

*The article describes the theoretical foundations of self-study, its role in enhancing the learning activities of students.*

*Key words: educational activities, the way, the model.*

Для визначення самостійної роботи як систематизуючого елемента активізації навчальної діяльності нам необхідно розглянути позиції сучасних дослідників стосовно цього поняття, визначити, яке місце в сучасній науці приділяється самостійній роботі, наскільки вона включена в процес навчання, які механізми існують для формування цієї діяльності, як вони впливають на активізацію навчальної діяльності студентів.

Самостійність є найбільш суттєвою ознакою людини як особистості і як суб'єкта діяльності. Людина як особистість, підкреслює Л. Анциферова, «завжди сама самостійно прокладає свій унікальний індивідуальний шлях» [1, с.4]. Цю думку підтримує Е. Сльніков, який вважає, що особистість уміє «самостійно визначати шлях свого життя, своє місце в ньому, свою справу, цікаве та важливе для всіх, у тому числі і для неї самої» [10, с.15].

«Самостійність – одна із провідних якостей особистості, що виявляється в умінні ставити перед собою певні цілі, добиватися їх досягнення власними зусиллями» [4, с.15].

Н. Дементьева основними ознаками самостійності вважає наступні: «... володіння правильними, доцільними методами і прийомами роботи, уміння планувати й організувати свою діяльність, уміння своїми силами долати труднощі, здатність до самоконтролю на всіх етапах діяльності, що виконується» [8, с.66].

За період розвитку вітчизняної вищої школи педагогічна наука запропонувала свій, вельми стабільний алгоритм використання самостійності в навчальній роботі – від розуміння її функцій і місця в структурі діяльності, форм педагогічної організації і контролю до видів і прийомів активного включення в неї студентів.

**Мета статті** полягає в теоретичному обґрунтуванні саомостійної роботи як засобу активізації навчальної діяльності студентів.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Основою наукової розробки проблеми розвитку самостійності студента слугували праці психологів і педагогів, присвячені методологічним і методичним основам розвитку самостійності суб'єкта навчання в навчальному процесі (Ю. Бабанський, М. Данилов, П. Підкасистий, М. Скаткін, Г. Шамова та ін.); сутності й структури самостійності (В. Балюк, В. Буряк, Д. Богоявленська, Е. Мусін, І. Наумченко, П. Підкасистий та ін.). Цілісне використання конкретно-історичного й соціально-педагогічного підходу в аналізі проблеми самостійності студентів дозволило встановити рух цієї проблеми від ідеї до

поняття (Є. Голант, М. Кашин, К. Козаков, Г. Кіріллова, Л. Пимонова, Я. Хабніков та ін.).

Досліджуючи питання професійно спрямованої самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчальної діяльності, дослідивши 200 письмових робіт першокурсників, А. Аюрзанайн доходить наступних висновків. Виявилось, що здатні виконати самостійну роботу:

- за зразком – 45 % студентів;
- на перетворення – 27 % студентів;
- евристичні та дослідницькі типи завдань (узяті разом) – усього 11 %.

Найбільші труднощі у першокурсників викликають навчальні завдання, пов'язані зі застосуванням знань і умінь у нових умовах, зі складанням задач і самоконтролем у процесі розв'язання задач [2, с.105-106].

У дослідженні І. Архипової представлено результати, що відображають динаміку розвитку у студентів розумової самостійності мірою їх навчання у ВНЗ. Розумова самостійність визначалася за рівнем сформованості таких інтелектуальних умінь, як уміння бачити проблему, вміння преформулювати її своєю мовою, вміння передбачити можливий результат, уміння критично ставитися до змісту навчального завдання, вміння ставити питання тощо.

Із наведених далі даних (табл. 1) бачимо, що на 4 курсі число студентів із низьким рівнем самостійності і репродуктивним способом роботи удвічі менше, ніж на 2 курсі, але всі ці студенти переходять лише на середній рівень самостійності і творчості. Таким чином, переважна більшість студентів (майже 90 %) не досягають бажаного, тобто високого, рівня творчості і самостійності.

Таблиця 1

**Розподіл % студентів за рівнем розумової самостійності (за даними І. А. Архипової)**

Рівень самостійності	II курс (n=44)	IV курс (n=52)
Високий	7	12
Середній	27	61
Низький	66	27

Процес розвитку самостійності студентів здійснюється поступово, у зв'язку зчим, ґрунтуючись на виявлених П. Підкасистим рівнях самостійності (копіювальний, репродуктивний, евристичний, творчий), у нашому дослідженні виокремлюємо чотири рівні самостійності (табл. 2).

Говорячи про формування у студентів самостійності, необхідно мати на увазі два тісно пов'язаних між собою завдання. Перше завдання полягає в тому, щоб розвинути у студентів самостійність у навчально-пізнавальній діяльності, навчити їх самостійно оволодівати знаннями, формувати свій світогляд; друге – у тому, щоб навчити їх самостійно застосовувати знання в навчанні і практичній діяльності.

## Рівні самостійності студентів

Рівні самостійності	Вид діяльності
Репродуктивний	Уся діяльність студента зводиться до повторення отриманого шаблону, без будь-якого творчого підходу.
Частково-пошуковий	Характерна наявність прагнення студента до вибору методів і прийомів самостійного вивчення відомих об'єктів, подекуди розумове перетворення знань про них.
Пошуковий	Припускає внесення самим студентом у свою навчальну і професійну діяльність дослідницьких елементів як базису оптимізації навчально-виховного процесу в цілому.
Творчий	Характерна внутрішня потреба самого суб'єкта професійної діяльності в науковій творчості, високий емоційний підйом у процесі поставленої цілі і завдань наукового дослідження.

Роль самостійної роботи учнів і студентів у розвитку їх пізнавальної діяльності, підвищення якості навчання учнів і спеціалістів досліджувалася впродовж усієї історії розвитку вітчизняної як загальноосвітньої, так і професійної школи.

Проблемам самостійної роботи, самостійності, самоосвіти присвячено значну кількість психолого-педагогічних праць: Г. Андреева, В. Бауліна, І. Білокур, В. Бессонової, В. Буряка [34], В. Донцова, Н. Єрастова, Б. Єсипова, А. Звягіна, А. Кочетової, Л. Кузнецової, П. Підкасистого, Г. Юшко та інші.

Розрізняють поняття «самостійна робота» і «самостійна діяльність». Перше – форма індивідуальної роботи, друге – якість пізнавальної активності: використання ініціативної позиції (а не відповідної), утворення власних думок (а не повторення думок інших).

Призначення самостійної діяльності – не тільки закріплення знань і умінь, але і пошук з акцентом на розвиток універсальних здібностей, таких, наприклад, як наполегливість, пошукова активність. Така робота – «напружений і неперервний процес самостійного пізнання» [11] – є складною, а значить, при перевищенні індивідуального для учня порогу мотивація до неї може ослабнути. Самостійна робота здійснюється без викладача, а самостійна діяльність не лише припускає його присутність, але й передбачає, як правило, як обов'язкову. З іншого боку, самостійній роботі повинна передувати самостійна діяльність у вузькому значенні цього слова. Самостійна діяльність у широкому значенні цього слова включає в себе і самостійну роботу.

В. Далінгер, розглядаючи самостійну діяльність, підкреслює, що «діяльність учня буде самостійною у широкому розумінні слова, коли йому необхідно виокремити мету діяльності, визначити предмет діяльності, обрати засоби діяльності» [7, с. 12].

Проблема самостійної роботи учнів і засобів її організації має багату історію і свої традиції в теоретичному висвітленні і реалізації її основних положень в практиці. П. Підкасистий виокремлює три основних лінії або напрями, у рамках яких окреслена проблема обговорюється представниками передової педагогічної думки впродовж багатьох віків [13].

Перший напрям сягає давніх часів. Його представниками можна вважати давньогрецьких учених (Архіт, Арістоксен, Сократ, Платон, Арістотель), які глибоко і всебічно обґрунтовували значимість добровільного, активного й самостійного оволодіння дитиною знаннями.

Другий напрям бере свій початок у працях Я. Коменського. Його досягненням є розробка організаційно-практичних питань залучення учнів до самостійної роботи. При цьому предметом теоретичного обґрунтування основних положень проблеми є викладання, діяльність викладача без достатньо глибокого дослідження й аналізу діяльності самого учня. Автор умовно називає цей напрям дидактико-методичним.

Третій напрям характеризується тим, що самостійна робота учня не лише декларується в рамках дослідження арсеналу педагогічних засобів і методів викладання, але і сама обирається в якості предмета дослідження. Цей напрям уперше знайшов ґрунтовне висвітлення у працях К. Ушинського, психолого-дидактичні положення якого багато в чому співвідносні з положеннями сучасної дидактики, предметом аналізу яких є питання природи самостійності в системі сучасної освіти. Умовно цей напрям можна назвати психолого-дидактичним.

Спроба розкрити окремі аспекти діяльності учня в навчанні, послідовно описати прийоми викладання, що використовуються в цілях формування самостійної діяльності учнів, і дати їй філософсько-педагогічне й дидактичне обґрунтування вперше здійснюється К. Ушинським, Л. Толстим і деякими іншими прогресивними педагогами другої половини XIX і початку XX ст.

У кінці 30-х – початку 40-х рр. передові педагоги – Р. Мікельсон, Є. Голант, П. Груздєв, а дещо пізніше (середина 50-х – початок 60-х рр.) Б. Осипов, І. Огородніков, М. Скаткін, Р. Срода, М. Кашин та інші почали систематично виступати за широке застосування самостійної роботи учнів на уроці, самостійна діяльність стала розглядатися як самостійна робота тільки в її дидактичному аспекті.

Дещо інша картина спостерігається в період 60-70-х рр. Серед чисельних дисертацій, статей і монографій, що з'явилися, немало і таких, у яких увага дослідників-дидактів зосереджується на виявленні конкретних характеристик пізнавальної самостійності, визначенні структури пізнавальної

діяльності, рівнів труднощів засвоєння і на розробці науково обґрунтованих систем навчальних завдань. У цих дослідженнях порушуються і багато в чому вирішуються питання структури пізнавальної діяльності, розкриваються їх внутрішні процеси і на цій основі формулюються вихідні психолого-педагогічні положення, визначаючи контури дидактичної системи навчальних завдань, які викликали б адекватні дії учня у структурі його самоосвітньої діяльності.

Сучасні дослідники вважають, що самостійна робота повинна бути спрямована на формування навичок самоосвіти (С. Архангельський, М. Кашин та інші). Проте в цьому підході залишається нерозкритою сама сутність самостійної роботи, не визначено її місце в організації цілісного навчально-виховного процесу ВНЗ, акцент здійснюється на просторовій відокремленості викладача і студента, а не на самостійній діяльності думки. Б. Єсіпов виокремлює організаційну сторону самостійної роботи: «Самостійна робота, що включається в процес навчання, – це така робота, яка виконується без безпосередньої участі викладача, але за його завданням і в спеціально наданий для цього час; при цьому учені свідомо прагнуть досягнути поставленої мети, виявляючи свої зусилля і виражаючи в тій чи іншій формі результати своїх розумових і фізичних дій» [9, с. 15].

П. Підкасистий включає в самостійну роботу весь спектр відтворювальних і творчих дій і розглядає її як «дидактичний засіб навчання, як штучну педагогічну конструкцію, з допомогою якої вчитель організовує діяльність учня як на уроці, так і при виконанні домашніх завдань» [13, с. 45].

В. Андреева, Л. Антропова, Л. Тумбасова розуміють самостійну роботу студентів як форму навчально-виховного процесу, яка охоплює як позааудиторну, так і аудиторну діяльність, будь-який вид самостійної навчальної або комунікативної діяльності, що виконується в режимі взаємоконтролю, самоконтролю або віддаленого у часі контролю викладача.

Ряд дослідників наводять визначення самостійної роботи студентів у досить узагальненій формі, вважаючи, що це: єдність пізнання і творчості незалежно від того, з якими видами навчальних занять пов'язаний цей процес і в якій формі він виявляється. В. Нікішин-Потанич вважає, що це «робота розуму», під самостійною роботою він розуміє роботу, яка здійснюється без безпосередньої участі викладача і має індивідуальний характер. Проте переважно така робота може бути далеко не самостійною. Наприклад, розв'язуються задачі з метою тренування навичок; у цьому справжньої самостійності нема. І навпаки, викладач у процесі бесіди, лекції або заняття ставить питання, відповідь на яке не подано в книзі, і вимагає обміркування матеріалу: така робота є глибоко самостійною. «Головне в самостійній роботі – це праця розуму». Проте, на наш погляд, такий широкий підхід до трактування СРС навряд чи можна вважати плідним, оскільки просте конспектування лекцій – це теж «праця Розуму», і в такому ви-

падку практично всі види навчальної роботи при бажанні можна віднести до самостійної.

Ю. Попов, В. Ординський, В. Подлеснов умовно поділяють самостійну роботу студентів на «дві складові: організована викладачем і самостійна робота, яку студент організовує на власний розсуд, без безпосереднього контролю (підготовка до лекцій, лабораторних і практичних занять, колоквиумів, заліків, іспитів і тощо)» [15, с. 87].

Як бачимо, позиції дослідників по визначенню самостійної роботи далеко не однозначні. Деякі з них викликають навіть песимістичну точку зору на принципову можливість дати скільки-небудь прийнятне для всіх педагогів визначення, думаючи, що самостійна робота є складним поліструктурним явищем, а тому і не може мати одномірного визначення. Не дивлячись на це, видається можливим виокремити наступні важливі ознаки:

- наявність завдання;
- відсутність безпосередньої участі викладача у виконанні завдання;
- наявність спеціального наданого часу;
- опосередковане управління викладачем пізнавальної діяльності учнів;

У дослідженні ми виокремлюємо кілька відмінних ознак досліджуваного поняття:

- це вид діяльності, яка виконується без безпосередньої участі викладача;
- у самостійній роботі виявляються такі ознаки особистості, як самостійність, активність, які дозволяють формувати такі нові ознаки особистості як самоорганізованість і самоконтроль;
- самостійна робота обумовлена цілеспрямованістю, яка у свою чергу залежить від мотивації діяльності учня.

Розглянемо основні положення досліджень, здійснених за останні роки з проблеми самостійної роботи студентів (СРС).

Н. Басова, досліджуючи проблеми самостійної роботи студентів, відзначає, що «лейтмотивом усіх статей і монографій про самостійну роботу студентів є виховання свідомого ставлення самих студентів до оволодіння теоретичними і практичними знаннями, прищеплення їм звички до напруженої інтелектуальної праці. Це вважається одним із важливих завдань освіти. Проте важливо, щоб студенти не лише набували знань, але і оволодівали засобами їх досягнення» [3, с.224].

А. Беляєва, розглядаючи питання управління самостійною роботою студентів, звертає увагу на роль самостійної роботи у розвитку нових форм освітнього процесу: екстернату, дистанційного навчання, системи безперервної освіти для дорослих [5]. Автор у своїй праці висуває цікаву ідею про «стратегічне» завдання СРС. А. Беляєва бачить її в тому, що в процесі самостійної роботи у студентів формувалася готовність до управління влас-

ною пізнавальною діяльністю в системі «інформація – знання – інформація» [5, с. 106].

Автор відзначає, що традиційні методи самостійної роботи орієнтовані на розвиток здатності отримувати знання, сьогодні для студента і, в цілому, для суспільства важливо, щоб джерело отримання знання ставало засобом поповнення нових знань [5, с. 107]. А для цього повинна бути розроблена спеціальна методика з розвитку самостійної роботи студентів.

У дослідженнях В. Тарантей самостійна робота розглядається як «форма організації навчання, і як засіб і компонент творчої пізнавальної діяльності студента». При цьому відзначається, що «... система самостійної роботи студентів ВНЗ ще тільки складається», а цілісний підхід до організації цієї роботи (як аудиторної, так і позааудиторної) вимагає застосування проміжних і кінцевих форм контролю результативності студентів, індивідуальності навчання» [16, с. 85]. М. Гарунов, П. Підкасистий вважають, що самостійна робота студентів – це засіб організації навчального або наукового пізнання студентів, який виступає у своїй двоєдиній якості: 1) об'єкт їх діяльності, що задається викладачем, програмовим посібником або навчальною програмою; 2) форма вияву студентом певного способу діяльності по виконанню відповідного навчального завдання, яка приводить його до отримання нового завдання, або поглиблення існуючого. При такому підході до розуміння СРС її «генетичною клітиною» є пізнавальна задача, запропонована студенту в конкретній ситуації навчання.

Психологи Н. Шарикова, М. Спаяніна на основі дослідження причин погіршення навчання роблять висновки про те, що самостійна робота студентів повинна відповідати схемі: а) що є?; б) що повинно бути?; в) що треба зробити, щоб стало потрібним? [12; с. 132].

В. Якунін розглядає вимоги до самостійної роботи студентів:

- студент повинен чітко уявляти, яка мета навчального завдання;
- навчальні завдання добираються з урахуванням їх складності і доступності;

- методичні вказівки до самостійної роботи повинні містити алгоритм їх виконання, своєчасно перевірятися і коригуватися [18].

Згідно з дослідженнями В. Далингера [7], основними недоліками в організації самостійної роботи студентів є:

- відсутність системи у проведенні самостійних робіт, вони випадкові за формою і змістом;

- рівень складності запропонованих завдань не відповідає можливостям учнів;

- не витримується оптимальна тривалість самостійних робіт;

- не визначена оптимальна міра співвідношення репродуктивної і творчої діяльності учнів;



– учень виступає пасивно сприймаючим об'єктом, який не бере участі у визначенні мети і предмету діяльності, а також і у виборі засобів діяльності;

– не продумані ефективні форми перевірки результатів самостійної роботи.

Г. Юшко у своєму дослідженні розглядає науково-дидактичні основи організації самостійної роботи студентів в умовах рейтингової системи навчання. Автор доводить, що «самостійна робота студентів буде елективною, якщо вона особистісно вагома для учнів і високо мотивована» [17, С. 21-22]. Одним із важливих засобів активізації самостійної роботи студентів, на думку дослідника, є рейтингова система навчання.

Т. Пігалова розглядає дидактичні умови організації самостійної роботи учнів заочного навчання в коледжі. Т. Пігалова виокремила в дисертації функції самостійної роботи студентів заочного навчання. До них відносяться пояснювально-ілюстративна, орієнтувальна, контрольнo-діагностична і коригувальна функції [14, С. 11-12].

В. Давидков розглядає роль і місце автоматизованих навчальних систем у самостійній роботі студентів. У якості основних засобів СРС автор виокремлює групу задач, яка може здійснюватися за допомогою автоматизованих управлінських систем. Ця система забезпечує, на думку автора, індивідуалізований контроль і самоконтроль [6, С. 11].

Таким чином, стосовно вищої школи в термін «самостійна робота» вкладається різний зміст:

– як самостійний пошук необхідної інформації, набуття знань, використання цих знань для розв'язання навчальних, наукових і професійних завдань (С. Архангельський);

– як діяльність, що складається із багатьох елементів: творчого сприйняття і осмислення навчального матеріалу в ході лекцій, підготовки до занять, іспитів, заліків, виконання курсових і дипломних робіт (О. Молібог);

– як рівноправна (поряд із лекціями і семінарами) форма навчальних занять, що забезпечує якісну підготовку спеціалістів; виокремлюють рівні самостійності: копіювальний, репродуктивний, евристичний, творчий (П. Підкасистий);

– як різноманітні види індивідуальної, групової пізнавальної діяльності студентів на заняттях або в позааудиторний час без безпосереднього керівництва, але під спостереженням викладача (Р. Нізамов);

– як самоосвіта (С. Зинов'єв);

– пов'язують самостійну роботу з творчістю, активністю і вважають, що це така робота, яка вимагає від учнів активної мисленневої діяльності, ініціативи, застосування раніше отриманих знань на практиці (це визначення, з одного боку, широко, оскільки його можна віднести і до роботи,

що виконується студентами разом із викладачем, при його безпосередньої участі.

З іншого боку, поняття «самостійна робота» вузьке, оскільки вказує лише на один із ланцюгів процесу навчання – застосування знань (А. Линда, І. Підласий, Т. Хмель).

Аналіз проблеми самостійності і самостійної роботи показав, що вона вивчалася впродовж усієї історії розвитку педагогіки і освіти в плані удосконалення навчально-виховної роботи як середньої, так і вищої школи. Форми і методи самостійної роботи змінювалися від розвитку дидактики і методики викладання навчальних дисциплін.

Спираючись на концепцію навчальної діяльності В. Давидова і Д. Ельконіна, ми розглядаємо самостійну роботу студентів на основі наступних компонентів:

- усвідомлення цілі поставленої навчального завдання;
- вироблення власної позиції з приводу отриманого завдання;
- пошук необхідної навчальної і наукової інформації;
- усвідомлення власної інформації і її логічна переробка;
- чітке і системне планування самостійної роботи;
- використання методів дослідницької, науково-дослідницької роботи для розв'язання поставлених завдань;
- представлення, обґрунтування і захист раніше отриманого рішення;
- проведення самоаналізу і самоконтролю.

Під системою самостійних робіт (ССР) ми розуміємо, перш за все, сукупність взаємопов'язаних, взаємозумовлюючих один одного, що логічно витікають одне із одного і підпорядковані загальним задачам видів робіт.

Основними принципами побудови ССР нами виокремлено принципи комплектності, варіативності й активності.

Принцип комплектності виступає як узагальнена характеристика складних за змістом і структурі об'єктів. Він передбачає існування певних зв'язків і відношень між компонентами змісту самостійної роботи. Комплектність органічно включає в себе певні характеристики: структурність, взаємопов'язаність, взаємозалежність, ієрархічність, інтегративність.

Варіативність системи означає її здатність бути динамічною, гнучкою, здатною під час реалізації до змін, перебудови, ускладнення або спрощення змісту вузівської підготовки учнів.

Принцип варіативності визначається циклом змісту самостійних робіт, а також можливістю і необхідністю викладача у зміні, переконструюванні окремих видів самостійних робіт, можливістю студентів обирати той чи інший зміст самостійної роботи, форми її організації.

Принцип активності є одним із провідних в педагогіці. Активність є основою і показником будь-якого принципу навчання (Т. Шамова). Звичайно цей принцип поєднується з такими словами, як «свідомість і активність» (Т. Ільїна, І. Підласий та ін.), принцип «свідомості, творчої активності»

сті і самостійності» (В. Журавльов, П. Підкасистий та інші), принцип «свідомості і активності учнів у цілісному педагогічному процесі» (І. Ісаєв, В. Сластьонін та інші). Суть цього принципу зводиться до активної позиції учня в навчальному процесі, вибору відповідних методів і форм навчання.

Принцип активності означає активну позицію викладача ВНЗ, що виявляється у виборі змісту самостійних робіт, обґрунтуванні активних форм і методів навчання – з одного боку. З іншого боку – активну позицію студента, що виявляється у прагненні добре виконати роботу, формувати самостійність.

Ефективність ССР досягається за рахунок максимальної активності самого учня, а викладач виконує когнітивну, консультативну і координаційну функції. Для цього студенти забезпечуються відповідними засобами навчання (довідники, таблиці тощо), які сприяють самостійному засвоєнню навчального матеріалу.

Для ефективності ССР необхідно виконати ряд умов:

1. Забезпечення правильного поєднання обсягу аудиторної і позааудиторної самостійної роботи студентів.

2. Методична організація всіх видів самостійних робіт студентів.

3. Забезпечення студента необхідними методичними матеріалами з метою перетворення процесу самостійної роботи в процес творчий.

4. Контроль за організацією і ходом самостійної роботи і заходами, що заохочують студентів за її якісне виконання. Ця умова в тій чи іншій формі з необхідністю повинна бути наявною в перших трьох, щоб контроль став не лише адміністративною, скільки саме повноправною умовою, яка позитивно впливає на ефективність СРС загалом.

Перша умова полягає в необхідності оптимального структурування навчального плану не лише в сенсі послідовності вивчення окремих курсів, але і розумного співвідношення аудиторної і позааудиторної самостійної роботи. Велике значення має правильне визначення трудомісткості різних видів самостійних робіт, таких як курсові проекти і роботи, розрахунково-графічні роботи, інші завдання. Складанню такого плану повинно передувати серйозне вивчення бюджету часу студента, оснащеність методичною літературою.

Друга умова – це методично раціональна організація роботи. Важливо поступово змінювати стосунки між студентом і викладачем. Якщо на перших курсах викладачу належить активна створювальна позиція, а студент частіше всього ведений, то мірою просування до старших курсів ця послідовність повинна деформуватися в бік свідомого прагнення студента працювати самостійно, активно прагнути до самоосвіти. Виконання завдань самостійної роботи повинно вчити мислити, аналізувати, враховувати умови, ставити завдання, розв'язувати виникаючі проблеми, тобто процес самостійної роботи поступово повинен перетворюватися на творчий. Як показує досвід, студент з більшим інтересом розв'язує поставлені зада-

чі, коли сам програмує рішення тієї чи іншої задачі. У ході розв'язання він глибше пізнає сутність предмету, вивчає літературу, шукає оптимальні способи розв'язання. Усе це забезпечує стимулювання інтересом. За таким кроком повинно відбуватися стимулювання студента у формі зацікавленості співкурсників і викладачів здійсненою роботою (консультації викладача, інформація про «рейтинг студента» за результатами виконаних завдань і т. ін.).

Третя умова – це забезпечення студента відповідною навчально-методичною літературою. Це питання ми розглянемо в пункті 2.1. нашого дослідження.

Основні види самостійних робіт, включених у систему самостійних робіт студентів, зображені на малюнку 3.

У якості основних дидактичних вимогам до системи самостійних робіт нами висунуті наступні:

– Система самостійних робіт повинна сприяти розв'язанню основних дидактичних завдань – набуття учнями глибоких і міцних знань, розвитку у них пізнавальних здібностей, формування уміння самостійно набувати, розширювати і поглиблювати знання, застосовувати їх на практиці.

– Система повинна задовольняти основним принципам дидактики, і, перш за все, принципам доступності і систематичності, зв'язку теорії з практикою, свідомої і творчої активності, принципу навчання на високому науковому рівні.

– Роботи, що входять до системи, повинні бути різноманітними за науковими цілями і змістом, щоб забезпечити формування в учнів різноманітних умінь і навичок.

Активізація СРС передбачає пошук форм і методів, що дозволяють підвищити ефективність цього виду діяльності.

Розв'язання педагогічного завдання активізації самостійної роботи студентів, переведення студентів на рівень достатньо розвинутої самоорганізації, самоуправління, самоконтролю в широкому смислі цього слова опирається на два основних способи активізації навчання.

1) раціональне поєднання управління і самоуправління навчальною діяльністю;

2) оперативне регулювання і корекція ходу навчального процесу.

Під активізацією самостійної роботи студентів ми розуміємо систему заходів, побудованих на основі єдності цілей, змісту і методики в рамках реального навчального процесу, в обмеженому часовому просторі, яка охоплює кожний вид самостійної роботи студентів: це творча пізнавальна діяльність студентів, удосконалення керівництвом самостійної роботи. Використання активних форм і методів самостійної роботи й удосконалення професійних якостей особистості спеціаліста.

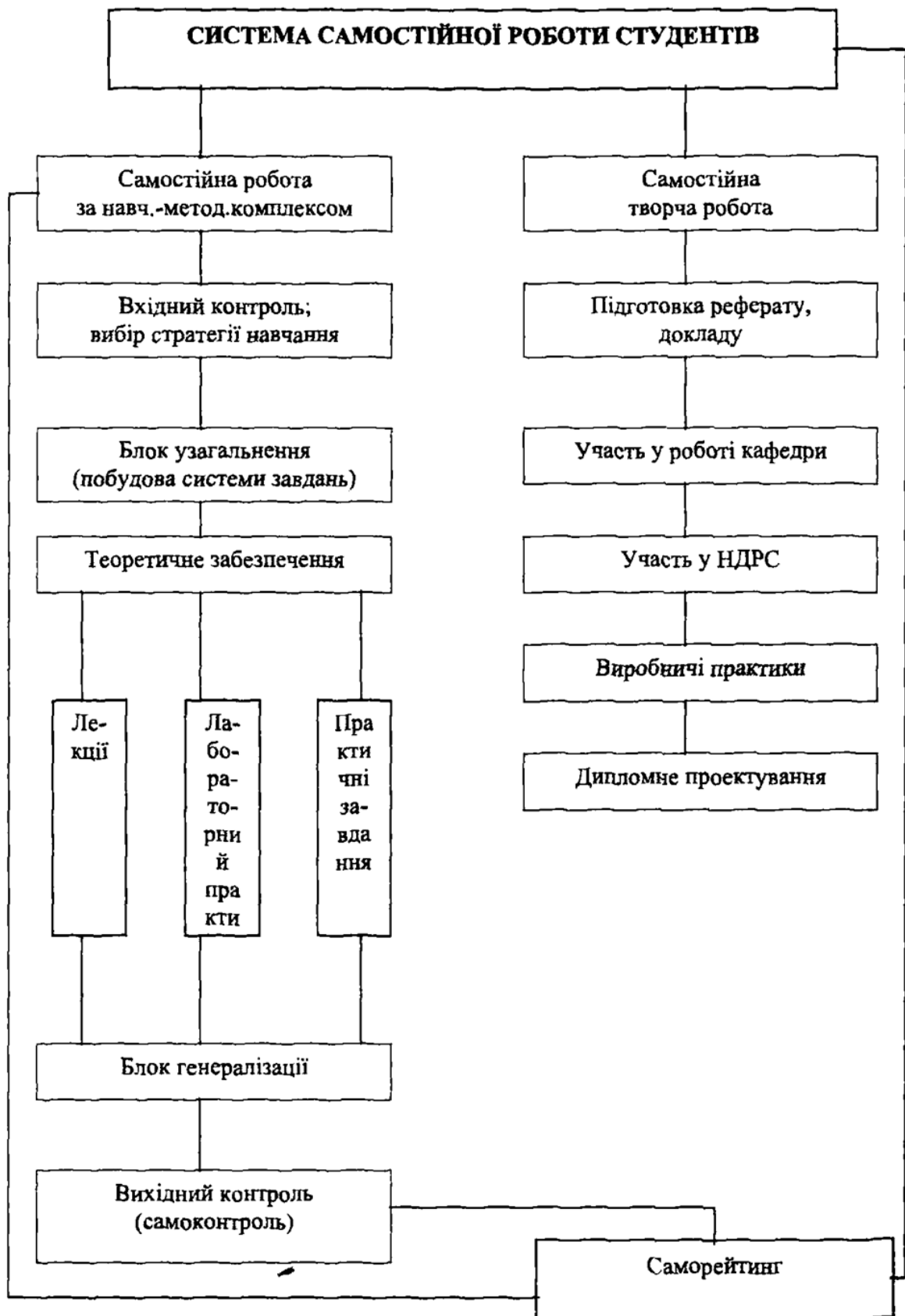


Рис. 1 Система самостійної роботи студентів

У дослідженнях, ґрунтуючись на виокремлених чотирьох рівнях активності і рівнях самостійності студентів (табл. 2), нами виокремлено чотири рівні активізації самостійної роботи студентів, які подано у табл.3.

Таблиця 3

**Рівні активізації самостійної роботи студентів**

Рівні активізації СРС	Показники рівнів умінь
Репродуктивний	Слухати, усвідомлювати. Знати основні поняття, теореми, їх ознаки, відтворювати їх як усно, так і письмово, вміти розв'язувати поставлене завдання за зразком і схожістю за певним алгоритмом.
Частково-пошуковий	Усвідомлювати, запам'ятовувати, відтворювати отриманий матеріал. Конструювати завдання, розподіляючи їх на допоміжні. Здійснювати контроль і самоконтроль.
Пошуковий	Активно включатися в розробку нового матеріалу. Самостійно проробляти додаткову інформацію до ключових положень, самостійно розв'язувати поставлене завдання. Здійснювати контроль і коригувальні дії.
Творчий	Творчо застосовувати знання в розв'язанні поставлених проблем через актуалізацію пізнання. Самостійно ставити проблему і її розробляти. Оволодівати методами наукового пізнання у процесі застосування їх в розв'язанні поставлених завдань. Самоконтроль і коригування дій.

При цьому функції педагога:

- керівник, організатор, технолог процесу;
- формування знань, умінь на основі змін способів пізнання і діяльності;
- перетворення змісту знань на акт індивідуального пізнання;
- перетворення студента на суб'єкт самовиховання, самоосвіти, саморозвитку.

Відповідно до прийнятих системних й особистісно-діяльнісних підходів можна виокремити, ґрунтуючись на прийнятих рівнях активності СРС, основні показники діяльності викладача і студентів (табл. 4).

Висновок. Розглянуті методологічні і теоретичні підходи до активізації навчальної діяльності студентів, при цьому в якості провідного показника активності студентів ми виокремлюємо самостійну роботу, дозволили побудувати концептуальну (теоретичну) модель активізації навчальної діяльності студентів.

## Показники взаємодії викладача і студентів при активізації СРС

Рівні активізації СРС	Дії викладача	Дії студента
Репродуктивний	Відбирає зміст, пояснюваль-но-ілюстративний і репродуктивний методи передачі матеріалу. Підбирає системи вправ, програмового матеріалу, що забезпечує зворотній зв'язок і контроль отриманих знань студентом. Видача знань на паперових носіях з вказівкою певного алгоритму розв'язання. Контроль знань студентів з боку викладача.	Отримує інформацію, усвідомлено засвоює її. Усвідомлює, занотовує, запам'ятовує. Відтворює необхідні дії по розв'язанню конкретних завдань. Отримує знання. Виконує завдання за зразком, використовуючи запропонований алгоритм. Контроль знань й умінь здійснюється викладачем.
Частково-пошуковий	Відбирає зміст, організує студентів для виконання окремих етапів розв'язання поставлених завдань. Конструює завдання, розділяючи їх на окремі складові. Окреслює пошукові кроки в розв'язанні завдань. Контроль завдань викладачем.	Отримує інформацію, слухає, спостерігає, оцінює проблемні ситуації, відбирає запропоновані шляхи розв'язання. Засвоює способи розв'язання поставлених завдань. Використовує елементи самоконтролю.
Пошуковий	Відбирає зміст матеріалу. Проблемний виклад матеріалу. Постановка проблеми, знаходження шляхів розв'язання. Пропонує завдання на електронних носіях без додаткових пояснень. Тестовий контроль знань.	Бере участь у зборі інформації, самостійно вивчаючи певні теми і розділи навчальної дисципліни. Виконує вказані завдання, самостійно визначаючи кроки пошуку, відбираючи, знаходячи необхідне для розв'язання поставлених проблем, актуалізує отримані знання, мотивує свої дії. Самоконтроль.
Творчий	Відбирає теми для самостійної роботи студентів. Організовує пошукову творчу діяльність студентів за рішенням актуальних для них проблем.	Самостійне дослідження нового проекту, вибір методів і засобів розв'язання, здійснення самоконтролю, коригування рішення, захист проекту.

### Література

1. Анциферова Л. И. К психологии личности как развивающейся системе / Л. И. Анциферова // Психология формирования и развития личности. – М.: 1981. – С.4.
2. Аюрзанайн А. А. Организация профессионально направленной самостоятельной работы студентов... / А. А. Аюрзанайн. – Л., 1989. – С. 105-106.
3. Басова Н. В. Педагогика и практическая психология / Н. В. Басова. – Ростов Н/Д, 1999. – с.224.
4. Белкин А. С. Диссертационный совет по педагогике / А. С. Белкин, Е. В. Ткаченко. – Екатеринбург, 2005. – С.15
5. Беляева А. Управление самостоятельной работой студента / А. Беляева // Высшее образование в России. – 2003. – № 6. – С.105-109.
6. Давыдов В. П. Роль и место автоматизированных обучающих систем самостоятельной работе студентов... / В. П. Давыдов. – Новосибирск, 1999. – С.11.
7. Далингер В. А. Дидактическая система методов обучения / В. А. Далингер. – М.: Знание, 1976. – С. 12.
8. Дементьева Н. А. Развитие самостоятельности как качества личности в процессе педагогической практики / Н. А. Дементьева – Саратов, 1970. – С.66.
9. Есипов Б. П. Самостоятельная работа учащихся на уроках / Б. П. Есипов – М.: Учпедгиз, 1961. – С.15.
10. Ильенков Е. В. Школа должна учить мыслить / Е. В. Ильенков // Народное образование. – 1964. – № 1. – С.15.
11. Костенко И. С. Аудиторная самостоятельная работа студентов с учебным текстом / И. С. Костенко // Высшее образование в России. – 1995. – № 1. – С.101-105.
12. Организация самостоятельной работы студентов и новые ГОС: Тезисы докл. науч.-мет. конф. – Тюмень, 1996. – С.132.
13. Пидкасистый П. И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении... / П. И. Пидкасистый. – М.: Педагогика, 1980. – 240с.
14. Пигалова Т. Б. Дидактические условия организации самостоятельной работы учащихся... / Т. Б. Пигалова. – Оренбург, 2000. – С.11-12.
15. Попов Ю. Организация самостоятельной работы студентов в бакалаврате / Ю. Попов, В. Орбинский, В. Полеснов // Высшее образование в России. – 1998. – № 4. – С.87.
16. Тарантей В. П. Педагогика в вузе: самостоятельная работа студентов / В. П. Тарантей // Педагогика. – 1990. – № 2. – С.85.
17. Юшко Г. Н. Научно-дидактические основы организации самостоятельной работы студентов... / Г. Н. Юшко. – Р.- на – Дону, 2001. – С.21-22.
18. Якунин В. А. Педагогическая психология / В. А. Якунин. – СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2000. – 349 с.

*Стаття надійшла до редакції 24.11.2010 р.*